

МРНТИ: 10.89.91

ҚР ЖӘНЕ БАСҚА ЕЛДЕРДЕГІ ШЕТЕЛДІК ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫ ҚОРҒАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Өсербай Айдана Ерланқызы
Сулейман Демирель университеті

Аннотация

Халықаралық құқық нормаларына сәйкес әр мемлекеттің капиталын инвестициялауға, оның аумағында технологияны және өнімді басқаруды қолдана алуына және осы мақсатта шетелдік инвестицияларды қабылдау жүйесін қолдануға басқа мемлекеттің жеке және заңды тұлғаларын ынталандыруға құқығы бар.

Шетелдік инвестицияларға қол жеткізу мәселесі қорғау мәселелерімен тығыз байланысты екенін ерекше атап өткізу керек. Өйткені, шетелдік елде шетелдік инвестициялық жобаны іске асыруға арналған табысты (немесе өте табысты) іс-әрекеттердің құқықтық негіздері қабылданады.

Шетелдік инвестициялардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету халықаралық инвестициялық заңдардың басты мақсаттарының бірі болып табылады және сонымен бірге ұзақ уақыт бойы ең көп талқыланатын мәселелердің бірі болып қала береді. Бұл мақалада қазіргі заманғы құқық қолдану практикасын ескере отырып, Қазақстандағы және басқа елдердегі шетелдік инвестициялардың қауіпсіздігі мен әділ режимін қамтамасыз етудің негізгі тұжырымдамалары қарастырылады.

Кілт сөздер: шетелдік инвестициялар, шетелдік инвестицияларды халықаралық-құқықтық реттеу, инвестициялық даулар, шетелдік инвестицияларды қорғау.

Әдетте шетел инвестициялары осы мемлекеттен пайда алу мақсатында басқа мемлекеттің аумағына экспортталатын бір мемлекеттің заңды және жеке тұлғаларының материалдық және материалдық емес құндылықтары болып табылады. [1]

Шетелдік инвестицияларды тарту арқылы, әр мемлекет экономиканың шет елдік қаржы ресурстарын, жаңа технологияларды, озық басқару тәжірибесін, шетелдік жабдықтарды және т.б. тиімді пайдалануға ұмтылады. Бұл артықшылықтар барлығына жақсы белгілі.

Шетелдік инвестицияларды қорғау саласындағы қазіргі құқықтық реттеу халықаралық құқықтық және ішкі (ұлттық, мемлекеттік) реттеуді біріктіру жолымен жүзеге асырылады. Шетелдік инвестицияларды құқықтық реттеудің маңызды көзі - халықаралық шарттар. Олардың

ішінде, Халықаралық қайта құру және даму банкі (Дүниежүзілік банк) әзірлеген және тікелей шетелдік инвестицияларды қорғауға бағытталған халықаралық шарттар өте маңызды. Бұл мемлекет пен басқа мемлекеттің тұлғасы арасындағы инвестициялық дауларды шешу тәртібі туралы 1965 жылғы Вашингтон конвенциясы және көпжақты Инвестициялық кепілдемелер жөніндегі агенттіктің (MIGA) құрылуы туралы 1985 жылғы Сеул конвенциясы болып табылады. Екі конвенция жеке инвестицияларды халықаралық-құқықтық қорғаудың бірыңғай жүйесін құрайды.[2]

Вашингтон конвенциясы, онда жүзден астам мемлекеттер қатысады, экспорттаушылар ретінде де, капиталдың импортерлері де шетелдік инвесторларды инвесторлармен келіспеушіліктерді қорғайды; осы Конвенцияның нормалары инвестициялық заңдардың бірдей түсінікті санаттарын, атап айтқанда, инвестициялық даулар санаттарын қамтиды. Сонымен қатар, Вашингтон конвенциясы шетелдік инвесторларды сақтандыру бойынша мамандандырылған агенттік сақтандыру сыйлықақысын төлеу арқылы осы қақтығыстарды өтеу мүмкін болмаған кезде инвестор мен қабылдаушы мемлекеттің арасындағы қақтығыстарды шешу жолын анықтайды.

Инвестицияларды өзара қорғау туралы екіжақты келісімдердің негізгі ережелері инвестициялық келісімдерді жасаудың халықаралық тәжірибесіне сәйкес келеді. Кеңес Одағын, одан кейін Қазақстан мен ТМД-ның басқа елдерін дамыту кезінде басқа мемлекеттердің инвестицияларды көтермелеу және қорғау жөніндегі тәжірибесі ескерілді. Дегенмен келіссөздердің ымыралық сипаты мен әртүрлі елдердің инвестициялық ынтымақтастығына нақты көзқарасын көрсететін айырмашылықтар бар.

Инвестиция тұжырымдамасын айқындаумен қатар бұл келісімдер әдетте өз мемлекетінде басқа мемлекеттің инвесторларының қызметіне байланысты қабылдайтын негізгі міндеттемелерді қамтиды. Атап айтқанда, Уағдаласушы Тараптар инвесторлардың инвестицияларына және олармен байланысты қызметке қолайлы режим қалыптастыруға, шетелдік меншікті тиісті қорғауды қамтамасыз етуге және инвесторға олардың кірістерін еркін аударуға мүмкіндік беруіне міндеттенеді. Мемлекет сондай-ақ инвесторлармен халықаралық арбитражға инвестициялау мәселелері бойынша дауларды қарауға келіседі.

Барлық келісімдерде оны түсіндіруге және қолдануға қатысты халықаралық шарт жасасқан елдер арасындағы дауларды шешу тәртібі туралы ереже көзделген. Кез келген тараптың ұсынысы бойынша осы мәселелер бойынша консультациялар жүргізілуі мүмкін. Дауларды келіссөздер арқылы мүмкіндігінше шешуге болады. Осылайша, дау

шешілмеген жағдайда, тараптардың бірінің өтініші бойынша ол арбитраждық сотқа жіберіледі.

Бірқатар елдерде шетелдік инвестициялар туралы арнайы ішкі заңнама бар. Ең алдымен, осындай заңдар мемлекеттерде, әсіресе Азия елдерінде, Африкада және Латын Америкасында, социалистік елдерде шетелдік инвестициялардың келуіне мүдделі. Көптеген Батыс елдерінде (АҚШ, ГФР, Франция, Ұлыбритания, Жапония және т.б.) шетелдік инвестициялар бойынша арнайы заң актілері жоқ; Оларға шаруашылық қызметті, монополияға қарсы заңнаманы, салық, валюталық, банктік және т.б. реттейтін жалпы заңнама қолданылады.

Латын Америкасы мемлекеттерінде шетелдік инвестициялар бойынша шетелдік заңдар бойынша арнайы заңдар қабылданды, шетелден пайда табыстау тәртібін және шетелдік инвестицияларға арналған өзге де шарттарды белгіледі. Мысалы, мұндай заң Мексикада 1973 жылдың 8 мамырынан бастап күшіне енген.[3]

Қазақстан Республикасындағы инвестициялық қызмет жалпы мемлекеттік және шаруашылық заңдармен, сонымен қатар республикалық және аймақтық деңгейлерде арнайы нормативтік актілер жүйесімен реттеледі. Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі, жер, кен, кәсіпорын және кәсіпкерлік қызмет туралы, акционерлік қоғамдар, біріккен кәсіпорындар туралы, банк және банктік қызмет туралы заңдар, салық салу, сыртқы экономикалық қызмет, кендік бақылау және валюталық реттеу, қарыз туралы, арендалық қатынас және сақтандыру туралы заң ережелері, нормативтік актілер және жекешелендіру бағдарламасы және т.б. бірінші топқа жатады.

Екінші топқа заң ережелері мен нормативтік актілер, республикалық ведомствалардың құжаттары жатады, олар капитал құратын және бюджет құратын ақшалай қаражаттар облысында инвестициялық процесті, сонымен қатар қаржылық активтерде орналастырудың салу бөлігін, аймақтық ерекшелікті ескеріммен аймақтағы инвесторлардың мүддесін қорғайтын аймақтық нормативтік актілерді реттейді.

Инвестициялық қызметке әсер ететін бірнеше жағдайлар жалпы сипаттағы халықаралық шарттар мен келісімдермен (мысалы – Еуропалық энергетикалық хартия мен келісім), сонымен бірге халықаралық қаржылық институттармен келісімдер арқылы (мысалы - Әлемдік Банк, Халықаралық Валюталық Қоры, Инвестициялық дауларды шешу халықаралық орталығы, Инвестицияларды сақтандыру бойынша көпжақты агенттігі, Еуропалық қайта құру және даму банкі) реттеледі. [4]

Қазақстан Республикасының инвестициялық заңдылықтың эволюциясы Қазақстан Республикасында инвестицияның түсінігін қалыптастыруға тырысады. Қазақстан Республикасының инвестициялық заңдылығының қалыптасу тарихы осы салада заң актысының қабылдауымен басталды, 1990 жылдың 7-ші желтоқсанында «Қазақ ССР-да инвестиция туралы». Ол инвестицияны қолдаудың құқықтық режимін қалыптастырды. Келесі қадам 1994 жылғы 27 желтоқсанда “Шетел инвестициялар туралы”. Өзінің заңдарына қарай дамуын 1997 жылы 28 ақпанда «Шетел инвестициясын мемлекеттік қолдау туралы» заңында алды. Ал 2015 жылы 29 қазанда Кәсіпкерлік кодексін қабылдау арқылы аталмыш заңдардың күші жойылды. Осылайша Қазақстан қазір халықаралық қауымдастықтың толық мүшесі. Әрине халықаралық қауымдастықта интеграция Қазақстанның заң базасының дамуына әсер етті. Жақсы инвестициялық климат жасау үшін Қазақстан әр түрлі елдермен екіжақты халықаралық келісімге қол қойды.

Жоғарыда аталып өткен Кәсіпкерлік Кодекстің 25-тарауында келесідей мәселелер қарастырылған.

ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ

1-параграф. Инвестициялардың құқықтық режимі

273-бап. Инвестициялық қатынастар

274-бап. Инвестициялар, инвестор, ірі инвестор және инвестициялық қызмет ұғымдары

275-бап. Инвестициялық қызмет объектілері

276-бап. Қазақстан Республикасының аумағында инвесторлардың қызметін құқықтық қорғау кепілдіктері

277-бап. Кірістерді пайдалану кепілдіктері

278-бап. Мемлекеттік органдардың инвесторларға қатысты қызметінің жариялылығы және инвестициялық қызметті жүзеге асыруға байланысты ақпаратқа инвесторлардың қол жеткізуін қамтамасыз ету

279-бап. Мемлекет меншігіне алу және реквизициялау кезіндегі инвесторлар құқықтарының кепілдіктері

280-бап. Инвестор құқықтарының басқа тұлғаға ауысуы

2-параграф. Инвестицияларды мемлекеттік қолдау

281-бап. Инвестицияларды мемлекеттік қолдаудың мақсаты

282-бап. Инвестициялар жөніндегі уәкілетті орган

283-бап. Инвестициялық преференциялар ұғымы және түрлері

284-бап. Инвестициялық жоба

285-бап. Инвестициялық преференцияларды алу тәртібі

286-бап. Инвестициялық преференциялар беру шарттары

287-бап. Кедендік баждар салудан босату

288-бап. Мемлекеттік заттай гранттар

289-бап. Қазақстан Республикасының заңнамасы өзгерген кездегі тұрақтылық кепілдігі

290-бап. Салықтар бойынша преференциялар

291-бап. Инвестициялық субсидия

292-бап. Инвестициялық преференциялар беруге арналған өтінімге қойылатын талаптар

293-бап. Инвестициялық преференциялар беруге арналған өтінімді қарау мерзімдері

294-бап. Инвестициялық келісімшарт жасасу

295-бап. Инвестициялық келісімшартты бұзу жағдайлары

295-1-бап. Арнайы инвестициялық келісімшартты жасасу және бұзу

296-бап. Инвестициялық дауларды шешу [4]

Инвестициялық қызметті халықаралық – құқықтық реттеу. Ерекше назарды халықаралық келісімдердің маңызына, бәрінен бұрын – инвестицияны өзара қорғау шартына мән берген жөн. Өзімізге белгілі, қазіргі жағдайда шетел инвестициясын құқықтық реттеу екінші деңгейде жүзеге асады: ұлттық құқықтық және халықаралық құқықтық. Ұлттық құқықтық реттеудің кемшілігі халықаралық құқықпен жөнделеді. Шетел инвестициясына кепіл ұлттық заң берген кез келген уақытта алынып тасталуы мүмкін. Ал халықаралық заңдар берген кепілдер біржақты тәртіппен алынып тасталмайды. Халықаралық құқықтық реттеу шетел инвестициясын көпжақты және екіжақты келісім негізінде жүзеге асырады. Сонымен қатар халықаралық ұйымдар, мысалы: БҰҰ құқықтық реттеуге үлкен әсерін тигізеді. Халықаралық құқықтық реттеудің бір бөлігін инвестицияны өзара қолдау келісімі құрайды. Екіжақты келісім инвестицияны былай анықтайды:

- жылжитын және жылжымайтын мүлік негізінде меншік;
- компаниядаға пайдық қатысу;
- инвестицияға байланысты экономикалық құндылықтарды құрумен байланысты ақша қаражаттарын талап ету құқығы;
- интеллектуалдық меншікке құқық соның ішінде технология, ноу-хау;
- басқа барлық құқықтар мен заттай құндылық.

Кейбір екіжақты келісімдер инвестицияға коммерциялық қызмет және концессия ұғымын қосады. Әрине, екіжақты келісімнің мәні ондағы кепілдікке байланысы. Осылайша Қазақстан Республикасы қол қойған келісімдерде инвестрларға екі жақты негізгі екі режим беріледі: ең қолайлы жағдай тәртібі немесе ұлттық тәртіп. Инвестор әрбір жағдайда екі режимді таңдауға құқылы. Сондықтан Қазақстан Республикасы инвестиция облысын инвесторлар үшін жалпы ережелер қолданылған, елге байланысты. Жоғарыда барлық айтылған инвестициялық климатты

жақсартуға байланысты мемлекеттік саясат мемлекетшілік және халықаралық деңгейде орын алады.[5]

Қазақстанның инвестициялық саясаты жаңа деңгейге жетуде. Қазақстан Республикасы Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) Инвестициялық комитетінің мүшесі болды. Бұл, өз кезегінде, осы ұйымға мүше елдердің инвестициялық саясатының халықаралық стандарттарының көрсеткіші болып табылады. Кез келген елдің инвестициялық саясаты тұтастай алғанда инвестициялық үдерісті реттейді және бүкіл мемлекеттің және бизнестің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуына жағдай жасайды.

2018-2022 жылдарға арналған Ұлттық инвестициялық стратегияны Мемлекет басшысының тапсырмаларын орындау шеңберінде инвестициялық ахуалды жақсарту мақсатында Қазақстан Республикасының Инвестициялар және даму министрлігі Дүниежүзілік банкпен бірлесіп әзірледі. Бұл ҚР-ның шетелдік инвестицияларды қорғауды жаңа көрсеткіштерге жеткізуге бағытталғанын айқын көрінісі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Богуславский М.М. Международное частное право: Учебник. 6-е изд., перераб. и доп. - М.: Юристъ, 2010. / 1, с. 6576 /.
2. Клоцвог Ф.Н., Чернова Л.С. Перспективы изменений региональной структуры инвестиций в России/Ф.Н. Клоцвог, Л.С. Чернова // Проблемы прогнозирования. - 2006. - №5. – С. 12-15.
3. Орлова Е.Р. Инвестиции: курс лекций / Е.Р. Орлов. — М.: Омега, 2014. 191 с.
4. ҚР Кәсіпкерлік кодекс 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ.
5. Мороз С.П. Актуальные проблемы инвестиционного права: Курс лекций. - Алматы: НИЦ КОУ, 2013. /25стр.

ОСОБЕННОСТИ ЗАЩИТЫ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В КАЗАХСТАНЕ И ДРУГИХ СТРАНАХ

Аннотация

В соответствии с нормами международного права каждое государство вправе поощрять частные и юридические лица другого государства вкладывать свой капитал, использовать технологию и способности управления производством на своей территории и для этой цели применять систему допуска иностранных инвестиций.